

تکنیک‌ها و نشانه‌های سنتور

پیشینه و پیشنهاد

نوشته‌ی

حامد بالنده

مؤسسه‌ی فرهنگی-هنری ماهور

تهران، خیابان حقوقی، شماره‌ی ۴۲، طبقه‌ی همکف

کدپستی ۱۶۱۱۹۷۵۵۱۶

تلفن: ۷۷۵۰۲۴۰۰

www.mahoor.com

info@mahoor.com

تکنیک‌ها و نشانه‌های سنتور

پیشینه و پیشنهاد

نوشته‌ی

حامد بالنده

تصویرگری جلد: سارا شیردل
ویراستار ادبی: فرید فرآورده
چاپ اول: ۱۴۰۴
تعداد: ۵۰۰ جلد
لیتوگرافی: باران
چاپ و صحافی: پژمان

© حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۸۷۴-۱۸-۴ ISBN: 978-622-4874-18-4

فهرست مطالب

فصل اول، واژه‌شناسی.....	۱۳
نشانه‌های نت‌نویسی.....	۱۳
تکنیک.....	۱۳
تکنیک‌های گسترش یافته.....	۱۴
نُت‌نوشت.....	۱۴
کارگان.....	۱۴
محدوده‌های صوتی.....	۱۵
فصل دوم، بررسی نشانه‌های تکنیک‌های متداول در نت‌نویسی کارگان ستور.....	۱۶
مبانی طبقه‌بندی تکنیک‌ها و نشانه‌های آن‌ها.....	۱۶
تکنیک‌های راست و چپ و انواع آن.....	۱۷
تفکیک دست راست و چپ.....	۱۷
راست ساده.....	۱۸
چپ ساده.....	۱۹
راست/ چپ متصل به آچاکاتورای بعد از خود.....	۱۹
راست/ چپ متصل به آچاکاتورای قبل از خود.....	۱۹
خفه‌کردن (گرفته).....	۲۰
راست و خفه‌کردن با مضراب چپ.....	۲۲
راست و خفه‌کردن با مضراب راست.....	۲۲
چپ و خفه‌کردن با مضراب چپ.....	۲۳
راست و خفه‌کردن روی نت تحتانی با مضراب چپ.....	۲۳

۲۴	جفت مضراب (دوبل نت).....
۲۵	سَر مضراب یا یک ریز.....
۲۷	درّاب.....
۲۸	تکیه.....
۳۱	شلال یا شلال.....
۳۲	ریز و انواع آن.....
۳۳	مبانی طبقه‌بندی شیوه‌های نگارش تکنیک ریز.....
۳۸	ریز چهارتایی.....
۴۰	سینه‌مال صغیر.....
۴۱	ریز معمولی (ریز ساده).....
۴۲	ریز خفه.....
۴۳	ریز ناله یا ریز مالشی.....
۴۵	ریز متصل و انواع آن.....
۴۵	ریز متصل به آچاکاتورای قبل از خود.....
۴۶	ریز متصل به آچاکاتورای بعد از خود.....
۴۷	ریز متصل به نت بالایی بعد از خود.....
۴۹	ریز متصل به نت پایینی بعد از خود.....
۵۱	سینه‌مال کبیر.....
۵۲	تک‌ریز یا تک و ریز یا راست‌ریز.....
۵۳	تک‌ریز با تک / جفت ابتدایی روی نتی غیر از نت اصلی.....
۵۵	تک‌ریز متصل و انواع آن.....
۵۵	چپ‌ریز یا چپ و ریز.....
۵۶	دوبل‌ریز یا جفت‌ریز یا ریز اکتاو.....
۵۷	دوبل‌ریز متصل و انواع آن.....
۵۷	دوبل‌ریز متصل به آچاکاتورای قبل از خود.....
۵۸	دوبل‌ریز متصل به آچاکاتورای بعد از خود.....
۵۹	دوبل‌ریز متصل به نت بالایی بعد از خود.....
۶۰	دوبل‌ریز متصل به نت پایینی بعد از خود.....

۶۱	تک‌دوبل ریز و جفت‌دوبل ریز.....
۶۲	تک‌دوبل ریز و جفت‌دوبل ریز متصل و انواع آن.....
۶۲	تریپل ریز.....
۶۲	تریل.....
۶۴	تریل چپ.....
۶۴	تریل متصل و انواع آن.....
۶۴	تریل متصل به آچاکاتورای قبل از خود.....
۶۵	تریل متصل به آچاکاتورای بعد از خود.....
۶۶	تریل متصل به نت بالایی بعد از خود.....
۶۶	تریل متصل به نت پایینی بعد از خود.....
۶۷	تک‌تریل و جفت‌تریل.....
۶۸	تک‌تریل متصل و جفت‌تریل متصل و انواع آن.....
۶۸	اجرا با ته (دُم) مضراب.....
۶۹	ویبراسیون.....
۷۰	فصل سوم: تکنیک‌های گسترش‌یافته در کارگان ستور.....
۷۰	درآمد.....
۷۰	تکنیک‌های دارای نشانه.....
۷۰	دوبل‌نت با یک مضراب.....
۷۱	تکنیک‌های فاقد نشانه.....
۷۱	گرفته از روی شیطانک.....
۷۲	راست / چپ با ساقه‌ی مضراب.....
۷۲	زخمه‌زدن با دُم مضراب در حالتی مانند کوک‌کردن.....
۷۳	فلاژوله.....
۷۳	خواباندن صدای ساز با ساعد یا کف دست.....
۷۴	فصل چهارم: نشانه‌های پیشنهادی.....
۷۴	درآمد.....
۷۴	توضیحاتی درباره‌ی محل قرارگیری نشانه‌های نت‌نویسی نسبت به خطوط حامل.....
۷۵	بخش اول: تکنیک‌های متداول در کارگان ستور.....

۷۵	راست یا چپ ساده.....
۷۶	راست/ چپ متصل به آچاکاتورای بعد.....
۷۶	راست/ چپ متصل به آچاکاتورای قبل.....
۷۶	راست/ چپ و خفه کردن با دست چپ/ راست.....
۷۷	راست/ چپ و خفه کردن با مضراب چپ/ راست.....
۷۷	راست/ چپ و خفه کردن با همان مضراب.....
۷۸	راست/ چپ و خفه کردن روی نت تحتانی یا فوقانی.....
۷۸	جفت مضراب.....
۷۹	درآب و انواع آن.....
۸۰	درآب.....
۸۱	درآب سه نتی.....
۸۱	درآب چهار نتی.....
۸۲	تکیه.....
۸۲	ریز و انواع آن.....
۸۳	ریز چهار تایی.....
۸۳	سینه مال صغیر.....
۸۴	ریز ساده.....
۸۴	ریز چپ.....
۸۴	ریز خفه.....
۸۵	تریپل ریز.....
۸۵	ریز ناله.....
۸۶	ریز متصل.....
۸۶	سینه مال کبیر.....
۸۶	تک ریز.....
۸۷	چپ ریز.....
۸۸	دوبل ریز.....
۸۹	تریل.....
۹۰	اجرا با ته (دُم) مضراب.....

۹۱	 وییراسیون
۹۱	 بخش دوم: تکنیک‌های گسترش یافته
۹۲	 دوبل‌نت با یک مضراب
۹۲	 گرفته از روی شیطانک
۹۲	 راست/چپ با ساقه‌ی مضراب
۹۲	 خواباندن صدای ساز توسط ساعد یا کف دست
۹۳	 فلاژوله
۹۴	 بخش سوم: تکنیک‌های پیشنهادی نگارنده
۹۴	 درآمد
۹۴	 گرفته از روی خرک
۹۴	 کندن سیم با انگشت یا ناخن
۹۵	 جمع‌بندی
۹۶	 جدول نشانه‌ها
۱۰۶	 فهرست منابع

فصل دوم، بررسی نشانه‌های تکنیک‌های متداول در نت‌نویسی کارگان ستور

با ورود سازهای غربی به ایران و در دسترس قرار گرفتن رسانه‌هایی همچون رادیو، نوازندگان ستور و دیگر سازها بیش از گذشته در معرض شنیدن صدای سایر سازها قرار گرفتند و همین موجب شد نوازندگان با وام‌گرفتن از سایر سازها و آشنایی با قابلیت‌های اجرایی آن‌ها، تکنیک‌های جدیدی را به مجموعه‌ی تکنیک‌های قبلی ساز خود بیفزایند — که این روند تا به امروز نیز ادامه داشته است — البته این تأثیرپذیری می‌تواند به‌صورت ناخودآگاه نیز رخ داده باشد.

مبانی طبقه‌بندی تکنیک‌ها و نشانه‌های آن‌ها

این فصل دارای دو قسمت است:

در قسمت اول، فقط تکنیک‌های متداول ستور، یعنی تکنیک‌هایی که می‌توان سنتی نامیدشان، بررسی شده‌اند. شاید بتوان برای هریک از این تکنیک‌ها، حالات اجرایی دیگری نیز متصور بود؛ اما در این جا فقط به تکنیک‌هایی پرداخته‌ایم که در آثار مکتوب و شنیداری، طی دهه‌های اخیر، به‌عنوان تکنیک‌های رایج، نگاشته یا اجرا شده‌اند، نه تکنیک‌های گسترش‌یافته. در قسمت دوم، به‌صورت مختصر به تکنیک‌های گسترش‌یافته پرداخته شده است. دلیل پرداخت کوتاه و مختصر به این مقوله آن است که تکنیک‌های گسترش‌یافته در ساز ستور می‌تواند بسیار گسترده‌تر از آن باشد که در این قسمت آمده است و می‌توان گفت کتابی مجزا برای پرداختن به این مهم لازم است. بر همین اساس، در این قسمت، صرفاً به تکنیک‌هایی پرداخته شده است که خارج از چهارچوب تکنیک‌های سنتی تاکنون اجرا شده‌اند، نه تکنیک‌هایی که امکان اجرا دارند، اما نوازنده‌ای تاکنون آن‌ها را اجرا نکرده است.

در این فصل تمامی تکنیک‌ها بر مبنای دو منطق، طبقه‌بندی و بررسی شده‌اند: کمیت و همگنی. در منطق کمیت، تفکیک تکنیک‌ها بر اساس تعداد نت‌های اجراشده در هر تکنیک صورت می‌گیرد؛ یعنی به‌ترتیب از تکنیک‌هایی با تعداد نت کم‌تر تا تکنیک‌هایی با تعداد نت

بیش‌تر. در منطق همگنی، تکنیک‌های مشابه در صدادهی اما متفاوت در مضراب‌گذاری و نحوه‌ی اجرا، در یک دسته بررسی می‌شوند.

تکنیک‌های راست و چپ و انواع آن

تفکیک دست راست و چپ

دست راست و چپ در سنتور عملکردی مشابه دارند؛ اما میزان عملکرد آن‌ها می‌تواند متفاوت و قابل بررسی باشد؛ یعنی این که نقش کدام یک از دست‌ها در طول اجرا، به‌طور میانگین بیش‌تر از دیگری است.

با بررسی نمونه‌های صوتی و مکتوب سنتور از گذشته تاکنون، مشخص می‌شود که تعداد قابل توجهی از نت‌های یک اثر با مضراب راست اجرا می‌شوند و در نتیجه، اهمیت مضراب راست بیش‌تر از مضراب چپ است.^{۱۳} «در آوازهای ایرانی [قطعات مترآزاد] باید همیشه شروع و ختم مطلب با مضراب راست باشد» (صفوت، ۱۳۳۶، ص. ۱۵). به‌نظر می‌رسد در تألیف آثار مکتوب برای سنتور، همواره نوازنده‌ای با دست راست — دارای نیم‌کره‌ی چپ مغز فعال‌تر — ملاک بوده است. البته این موضوع از گذشته تاکنون دچار تغییراتی شده و می‌توان گفت امروزه با دست‌یابی نوازندگان به مجموعه تمرین‌هایی برای یکسان‌سازی دو نیم‌کره‌ی مغز، فعالیت دست چپ پررنگ‌تر از پیش شده است؛ مثلاً در برخی از آثار مکتوب اردوان کامکار شاهد آن هستیم که دست چپ همانند دست راست نقشی کلیدی دارد و می‌توان گفت کامکار اهمیت یکسانی برای هر دو دست قائل است تا جایی که حتی در مواردی مهم‌ترین نت‌های یک عبارت موسیقایی (از نظر شدت) را با دست چپ اجرا می‌کند (نک. کامکار، ۱۳۹۶، ص. ۲۳) که این نوع از مضراب‌گذاری‌ها تا پیش از اردوان کامکار مرسوم نبوده یا به‌ندرت مورد توجه قرار گرفته است.

پس باید اذعان داشت که چپ‌دست یا راست‌دست بودن را نباید معیاری برای نحوه‌ی تألیف آثار آموزشی و اجرایی سنتور قرار داد؛ چرا که با انجام تمریناتی مستمر و هدفمند می‌توان تا حد بسیار زیادی میزان فعالیت دو نیم‌کره‌ی مغز را در حرکت‌دهی دو مضراب هم‌اندازه کرد.

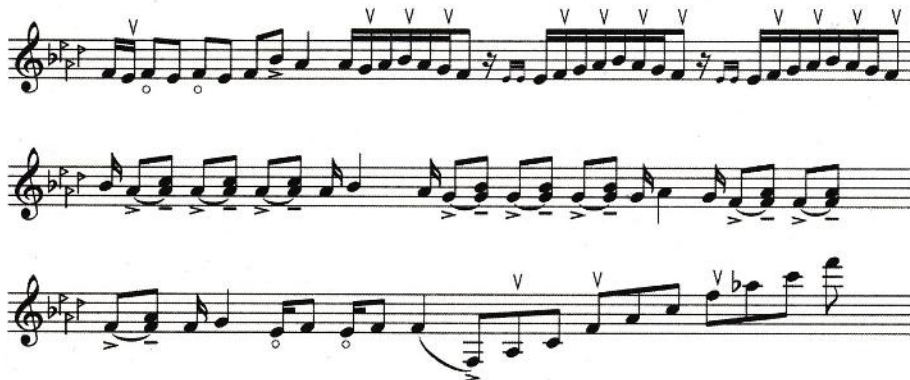
۱۳. ساسان فاطمی (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای مسأله‌ی مضراب راست و مضراب چپ را بی‌ارتباط با مفهوم جهت (دست راست یا چپ) دانسته است و مضراب راست را به‌معنی مضراب قوی و اصلی، و مضراب چپ را به‌معنی مضراب ضعیف و فرعی آورده است.

راست ساده

این تکنیک از معدود تکنیک‌هایی است که تمام مؤلفان در انتخاب نشانه برای آن، اتفاق نظر دارند و برای نشان‌دادنش از نشانه‌ی ۸ استفاده می‌کنند.

در روش مرسوم نت‌نویسی موسیقی کلاسیک غربی از نشانه‌ی ۳ برای آرشی‌ی راست/پایین و از نشانه‌ی ۷ برای آرشی‌ی چپ/بالا استفاده می‌شود. درواقع، نشانه‌ی راست مورد استفاده در نت‌نویسی سنتور و سایر سازهای زهی-مضربی ایرانی را می‌توان نشانه‌ی آرشی‌ی چپ معکوس شده دانست. این نشانه را نخستین بار علینقی وزیری در کتاب دستور تار (وزیری، بی‌تا، ص. ۳۱) به کار برده است. البته از این نشانه فقط برای تأکید بیش‌تر بر اجرا با مضرب راست استفاده می‌شود و نت‌هایی که فاقد این نشانه هستند نیز با همان مضرب راست اجرا می‌شوند.

شاید بتوان پرکاربردترین تکنیک در سنتور را تکنیک راست دانست؛ چراکه هم خود به‌تنهایی دارای اهمیت است و هم در سایر تکنیک‌ها نقش پررنگی دارد. با بررسی یک قطعه از کارگان کلاسیک سنتور می‌توان به نقش و اهمیت مضرب راست پی برد.

گوشه‌ی مغلوب از دوره‌ی اول سنتور؛ ردیف استاد ابوالحسن صبا^{۱۴} (صبا، ۱۳۷۴، ص. ۱۹)

در نمونه‌ی بالا، مضرب چپ فقط برای اجرای نت‌های تکیه، پاساژها و حین ریززدن کارکرد دارد و اغلب نت‌ها با مضرب راست اجرا می‌شوند؛ یعنی می‌توان گفت در رویکرد سنتی، مضرب چپ نقش مکمل را برای مضرب راست دارد و عملکردی مستقل از آن ندارد.

۱۴. برای دست‌یابی به کیفیت مطلوب بصری، تمامی نت‌نوشت‌های ارجاع‌داده‌شده در این کتاب را نگارنده با استناد به نمونه‌ی مرجع، بازنویسی کامپیوتری کرده است.

هدف از تألیف این کتاب رفع ابهامات موجود در نشانه‌های نت‌نویسی کارگان ستور و پاسخی به نبود شیوه‌ای مدون و یکپارچه بوده است. وجود این ابهامات، مخاطبان این منابع را دچار سردرگمی و برداشت‌های چندگانه‌ای از نشانه‌هایی مشابه کرده است که به تعداد قابل توجهی در شیوه‌های مختلف نت‌نویسی و با کارکردهای متفاوتی استفاده شده‌اند. از دیگر ابهامات موجود در منابع مکتوب ستور می‌توان به استفاده از نشانه‌های رایج نت‌نویسی موسیقی غربی، اما مغایر با تعریف بین‌المللی‌اش، اشاره کرد.

مؤسسه فرهنگی-هنری ماهور
Mahoor Institute of Culture and Arts
www.mahoor.com info@mahoor.com

9 786224 874184

قیمت: ۱۶۰۰۰۰ تومان